

הואיל משה

פרשת פקודי
שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ארבע דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר אינו צריך, טט בכתפי שתיים (כתפי שם מקום כשרוצים לומר שתיים אומר טט), פת באפריקי שתיים (נמי מקום וקורין לשתיים פת). והקשו התוס' (ד"ה לטטפת) הא לא כתיב לטוטפות בוי"ו בין פ"א לתי"ו בכלהו, והו"ל רק שלש ולא ארבע, ותירצו דכיון דכתיב ולטוטפת, א"כ גורעין וי"ו דברישי התיבה ומוסיפין בסוף התיבה והו"ל כאלו כתיב לטטפות עיי"ש, הרי מבואר מדבריהם דלמ"ד יש אם למסורת וילפינן ארבע פרשיות בתפילין מג' ולטטפת בהכרח דס"ל גורעין ומוסיפין ודורשין, משא"כ למ"ד יש אם למקרא ולא יליף ד' פרשיות מג' ולטטפת אלא טט בכתפי ופת באפריקי, לדידיה אין הכרח דדרשינן קרא באופן גורעין ומוסיפין ודורשין, ואפשר דלית ליה הך מילתא עכ"ד.

ואיתא במסכת קידושין (דף י"ח), תניא, מוכר אדם את בתו לאישות ושונה (קיבל בה קידושין ונתארמלה או נתגרשה מן האירוסין חזרו ומקדה לאחר וכסף קידושה שלו אם לא בגרה), לשפחות ושונה (מכרה ויצאה בשם או ביובל או במיתת הארון ועוד קטנה חזרו ומכרה), לאישות אחר שפחות (מוכרה בקבלת קידושין אחר שפכרה לשפחות ויצתה וחזרה אליו), אבל לא לשפחות אחר אישות (קיבל קידושין וחזרה אליו שנתארמלה אין חזרו ומכרה לשפחות), ר' שמעון אומר, כשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות, כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות. ובפולוגתא דהני תנאי, דתניא אם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה, כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למכרה, דברי ר' עקיבא, ר' אליעזר אומר בבגדו בה כיון שבגד בה שוב אין רשאי למכרה, במאי קמיפלגי, ר' אליעזר סבר יש אם למסורת (ודרש בבגדו בקמ"ץ שהיא לשון בגידה), ור' עקיבא ס"ל יש אם למקרא (ודרש בבגדו בחיריק לשון טלית) עיי"ש.

ולפי"ז כתב בספר עמודיה שבעה (עמוד השלישי אות ט"ו) כי מה שאנחנו בני ישראל גלינו מארצינו גולה אחר גולה, תלוי בהאי פלוגתא, כי ישראל הם אמה העבריה הנמכרים בגלות כדאיתא בזוה"ק (פרשת משפטים) וכי ימכור איש את בתו לאמה, זה הקב"ה שמכר את בתו ישראל לאמה, ולשיטת ר' אליעזר דס"ל יש אם למסורת וכיון שבגד בה שוב אין יכול למכרה, א"כ אחר שהיו ישראל במצרים אי אפשר לבגוד במשאר גליות, אבל לשיטת ר' עקיבא דס"ל יש אם למקרא, כל זמן שלא פירש הקב"ה טליתו עלינו בסוכת שלומו בגאולה העתידה, רשות בידו למכרנו כמה פעמים עכ"ד.

אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן: ואיתא במדרש, זה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים (פרק פ"ו-י"ח), עשה עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו כי אתה ה' עזרתני ונחמתני, [מובא בספר חוט המשולש (שער המים)], והוא פלאי.

והנבס"ד, בהקדם לבאר סמיכת הפרשיות, אלה פקודי המשכן משכן העדת וגו', ולעיל מיניה כתיב וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת, דאיתא בספר שפתי כהן עה"פ וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת וז"ל, בא לומר אעפ"י שדרך היתדות לעשותם מברזל, אך הברזל הוא שנאוי לפני המקום שהוא זיונו של עשו (כמו שבידן לו יצחק ועל חרבך תחיה), והוא כלי מלחמתו ומתגאה בו, ונאמר במלאכי (פרק א-ג), ואת עשו שנאתי, את לרבות כלי זיונו שהוא חרבו, לזה בא לומר דלא מיבעיא היתדות של המשכן אלא אפילו של החצר היו נחשת עכ"ל, וברבינו בחיי (שמות כ"א-כ"ה) כתב בשם הרמב"ן, הטעם דצוה הקב"ה לא תניף עליהם ברזל, דהחרב הוא כחו של עשו מברכת יצחק ועל חרבך תחיה, ועשיו שנאוי להקב"ה, ולכן מנע החרב מעל המזבח עיי"ש.

אולם בכראשית רבה פרשת תולדות (פרשה ס"ז-י) איתא, ועל חרבך תחיה, עול חרבך ואת חיי, פי' שיכניס החרב לנדן ואז תחיה, ומשמע מזה דגם לעשיו צוה שלא יוציא החרב מנדן, וא"כ אין החרב כחו של עשיו, ומעתה צ"ב בטעם האיסור של ברזל דהלא החרב אינו כוחו של עשיו.

ובספר כסף נבחר (פרשת ברכה) ד"ה אשובה כתב, דלכאורה פשטיה דקרא כתיב ועל חרבך והיאך אני קורא עול, אלא צ"ל דס"ל גורעין ומוסיפין ודורשין כדאיתא במסכת ב"ב (דף ק"א:), ובמסכת זבחים (דף כ"ה), וגורעין הוי"ו מתחילת התיבה (ועל) ומוסיפין אותו באמצע התיבה (בין העי"ן והלמ"ד) עיי"ש.

ובספר יושב אהלים פרשת בלק (ד"ה ועוד זאת) הביא מה דאיתא במסכת בבא בתרא (ק"א:), דהבעל יורש את אשתו שנאמר ונתתם את נחלתו לשארו, וגורעין ומוסיפין ודורשין, דגורעין למ"ד דלשארו וי"ו דנחלתו וקרינן נחלת שארו לו עיי"ש, וכתב דהא דאמרין גורעין ומוסיפין ודורשין אתיא אליבא מאן דס"ל יש אם למסורת, דאיתא במסכת סנהדרין (ד' ט) דרבי ישמעאל ורבי עקיבא פליגי אי יש אם למקרא או יש אם למסורת, מהא דתניא,

ובזה יבואר סמיכת הפרשיות, וכל היתדת למשכן ולחצר סביב נחשת, והטעם דבעינן נחשת משום דברזל הוא כחו של עשוי משום הברכה ועל חרבך תחיה, דאין לומר דהפי' הוא עול חרבך ואת חיי, דלא ס"ל גורעין ומוסיפין ודורשין דס"ל יש אם למקרא, וא"כ יש שפחות אחר שפחות, ולפי"ז רשות ביד הקב"ה למכרינו כמה פעמים, ולכן הסמיך אלה פקודי המשכן שנתמשכן המקדש בשני חורבנין על עוונותיהם של ישראל.

ובספר זרע יעקב על תהלים (מזמור ק"ט-צ"ח) כתב לפרש מה שאמר דוד מאיבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי, עפימש"כ בספר נחלת בנימין (מצוה ב' אות י"ג), דרוד צוה לאוריה לילך לביתו לשכב עם אשתו בשעה שחזר ממלחמה, דרוד ס"ל דישאל הוה עבד כהן וחלק להם משבעים אומות א"י שהיא ארץ שבעה אומות למעשר, ומגיע עוד קרוב לשלשה אומות שיעור חלה שהוא אחד מכ"ד, והואיל וכבר קרא שם תרומה על הכרי זה שוב אינו יוצא מידי חיובו וצריך להפריש עוד דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, וא"כ היתה מלחמת עמון ומואב מלחמת מצוה ומותר לדור עם אשתו אף שהארון אינו במקומו מפני שנחת רוח היא לשכינה במלחמת מצוה, ולכן אמר לאוריה לך לביתך שיותר באשתו, ואוריה סבר שאין מגיע יתר על שבעה אומות והוי מלחמת הרשות ואסור באשתו, ולכן כדין הרג לאוריה דהוי מורד במלכות, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, כדין תרומת ומעשר שלעולם היא קודש, עכ"ד, וזהו מה שאמר דוד "מאיבי" הפוערים פיהם לחייבני בהריגת אוריה, "תחכמנו מצותיך כי לעולם היא לי" כדין תרומה ומעשר שלעולם הוא קודש, וע"כ הוי מורד במלכות עכ"ד.

ואיתא במסכת ערכין (דף ל"ב), עיר שגגותיה חומתה (שלא הקיפה חומה אלא הקיפה בבתי ותכופות הבתים זו לזו כחומה), ושאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אינה כבתי ערי חומה, תנו רבנן, חומה ולא שור איגר (שגגותיה חומתה), סביב פרט לטבריה שימה חומתה, ר' אלעזר בר יוסי אומר, אשר לוא חומה אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, וכתבו התוס' (ד"ה אשר) וז"ל, פירש"י לוא כתיב משמע לוא ומשמע לו, כלומר אין לו עכשיו והיה לו קודם לכן, וכתבו התוס' דאינו כן בחומשין מדוייקות אלא כתיב לו בוי"ו וקרינן לא באל"ף עיי"ש, ועיין במסכת מגילה (דף י"ג), דר' אלעזר בר יוסי ס"ל דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל יש אם למקרא וקרינן לא באל"ף, אז י"ל דקידשה לעתיד לבוא, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, וכתוב לו בוי"ו א"כ רק אם יש לו עתה חומה וס"ל דלא קידשה לעתיד לבוא.

ולפי"ז מבואר דברי המדרש, אלה פקודי המשכן משכן העדות, ולכן כתיב משכן משכן שני פעמים שנתמשכן בשני חורבנין, דיש שפחות אחר שפחות דס"ל יש אם למקרא, וס"ל קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, וא"כ צדקו דברי דוד, ולא חטא במה שהרג לאוריה, ולכן אמר עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו, כי עתה נתברר שאין בי כל עון ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפימש"כ בספר עיר דוד (סי' ל"ה) לבאר מש"כ רש"י ל משכן משכן שני פעמים, רמז למשכן שנתמשכן שני פעמים בשני חורבנין על עוונותיהם של ישראל, משכן העדות עדות הוא לישראל שיותר על מעשה העגל, ולכאורה יש להקשות, למה תלה העדות שיותר להם על מעשה העגל והשרה שכינתו בתוכם מטעם שנתמשכן שני פעמים, הלא גם בפעם אחת הוא ראה שיותר להם על מעשה העגל, מאחר שחטאו בעגל ונבנה המשכן והשרה שכינתו בתוכם, א"כ אף בפעם הראשון יש הוכחה שיותר להם על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו בתוכם.

וכתב לבאר, דאיתא במסכת ב"מ (דף קט"ו), אמר ר' מאיר, וכי מאחר שמתחזירין (את המשכון ללוח כבוא השמש עד למחה), למה ממשכנין מעיקרא (דבר שעליו להתחזיר מה מועיל לו), שלא תהא שביעית משמטתו (דלחיו משכנו בידו והמלוח על המשכון אינו משמט), ולא יעשה מטלטלין אצל בניו (דהמשכון נעשה כמטלטלין דבעל חוב ומעתה אינם כמטלטלי דיתמי דלא משתעבדי לבעל חוב, דכיון דמשכנין קנייה), והקשו התוס' (ד"ה למח), דאכתי קשה למה חוזרין וממשכנין שנית, אחר שכבר משכנו תחילה וקנאו והחזירו כבוא השמש למה יחזור למשכנו שנית, ותירצו כדי שימהר הלוח לפרוע חובו עיי"ש, מבואר מזה שעיקר כונה שנתמשכן שנית כדי שיהא הלוח זריז לפדותו.

ואיתא במסכת עבודה זרה (דף ד'), לא חטאו ישראל אלא כדי להורות תשובה, (גבורים ושלטים ביצרים היו ולא היה ראוי להתגבר יצרים עליהם, אלא גזירת מלך הייתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שספדו ונתקבלו בתשובה) עיי"ש.

אולם יש לבעל דין לחלוק ולומר, דמגלן להוכיח מאותו מעשה דתמיד מועיל תשובה, דילמא לעולם נפש החוטאת היא תמות. והא דהקב"ה כיפר להם על מעשה העגל, היה זה מחסדו הגדול לאותו הדור בלבד, ומנין שכן הוא לדורות שהקב"ה רוצה בתשובת הרשעים, דנימא שלא היו ראויים לאותו מעשה ולא חטאו אלא להורות תשובה.

אך ממה שבית המקדש נתמשכן על עוונותיהן של ישראל שני פעמים, שפיר מוכח דהקב"ה רוצה בתשובת הרשעים, והקב"ה לקח למשכון את בית המקדש עד שישובו ויפרעו את החוב, והיינו לפי שבית המקדש לא נחרב אלא נגנו ואותן עצים ואבנים עצמם יחזור הקב"ה כאדם המחזיר משכנו לבעליו, ולזה אמר משכן משכן שנתמשכן שני פעמים, ואלו היה ממשכן אותו פעם אחד לבד, אין להקשות מאחר שעתיד הקב"ה להחזיר להם למה ממשכן, די"ל כתי' הגמרא כדי שלא יעשו כמטלטלי דיתמי, וכמבואר בספר עשרה מאמרות, דלבית המקדש הו"ל דין מטלטלין משום דתלוש ולבסוף חברו דינו כתלוש, ולכן שייך ביה משכון, דאילו בקרקע לא שייך ביה משכון, אבל עתה שנתמשכן פעם שנית קשה למה ממשכן אותו פעם שנית מאחר שעתיד להחזירו, ועכצ"ל כתי' התוס' דלכן ממשכנו שנית כדי שיזדרזו לפרוע החוב, דהיינו שימהרו לפדותו בתשובה.

ולכן אחר שאמר משכן משכן שנתמשכן שני פעמים, עז"א עדות לישראל שויתר להם על מעשה העגל, דהיינו שמוזה שממשכנו פעמיים וצ"ל כמש"כ התוס' כדי שימהר הלוה לפרוע חובו, ממילא מוכח שהקב"ה חפץ ומהדר אחר תשובתן של ישראל, ומעתה שפיר י"ל שאין לחשוב להם עון באותו מעשה, דנתגלגל עליהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה ולהורות שהקב"ה רוצה בתשובה עכ"ד.

אך כבר דנו המפ' אם תשובה מועיל לע"ז, דאי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דלכן חטאו בע"ז כדי שנדע דתשובה מהני, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, אין להם אמתלא לומר דלכן חטאו כדי להורות תשובה, דהא על חטא דע"ז לא מהני תשובה.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא צ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ו), גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ח), סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ט'), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ג), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחה שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש להיות כמוהו הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [ופירש"י (פסחים מ"ה)] בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוהו, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לכולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשריה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עדל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עדל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

ובספר בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדפ"ס) הקשה, דאיתא במסכת מכות (דף כ"ג), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסירי) עיי"ש, ולפי"ז לכאורה יש להבין מחלוקת רבא ורב אשי, דרבא לא אסיק לומר דיקדש הוה עשה, ורב אשי אמר דיקדש הוה עשה, וקשה ממנ"פ, או דלרבא חסר אחת ממנין תרי"ג מצות או לרב אשי יש יתר אחת על מנין תרי"ג, וכקושית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

אך י"ל, דאיתא בפסחים (כ"ב) שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה"א תירא פירש וכו' עד שבא ר"ע ודרש את ה"א תירא לרבות תלמידי חכמים עיי"ש, והנה שיטת הבה"ג הוא דמורא ת"ח הוא מ"ע דאורייתא ומנה במנין העשין לירא מפני החכמים, אמנם הרמב"ם בספר המצוות (ריש שורש השני) כתב וז"ל, לפיכך הראוי בזה שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו שהמקבלים אמרו שהוא דאורייתא, ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן שאין שם כתוב יורה עליו, וזה ג"כ שרש כבר נשתבש בו זולתינו ולכן מנה יראת חכמים בכלל מ"ע, ואשר הביאו לזה, לפי מה שייראה לי מאמר ר"ע וכו', ואם היה הענין כמו שחשבו למה לא מנו כבוד בעל האם ואשת האב מצוה בפנ"ע מחוברת אל כבוד אב ואם, וכן כבוד אחיו הגדול כי אלו האישים למדנו שאנו חייבים לכבדם ברבוי וכו'.

והרמב"ן נקט כבה"ג ומתוך את קושיית הרמב"ם דשאני כבוד בעל האם וכו' דהוי סניף למצות כיבוד אב ואם, ולכן חייב רק בחיי אמו בכבוד בעלה ומשו"ה לא הוי מ"ע בפנ"ע, משא"כ יראת החכמים הוא מצוה בפנ"ע עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרב אשי דאמר דיקדש הוה עשה והוא ממנין התרי"ג מצוות ס"ל כהרמב"ם דמורא ת"ח לא הוי מ"ע מה"ת, משא"כ רבא דס"ל דיקדש לא הוי עשה ס"ל כבה"ג דמורא ת"ח הוי מ"ע מה"ת ואפיק הא ועייל הא.

ומעתה מתורץ קושית המפ', דבמסכת זבחים דקאי לתרין הברייתא שהוא בתורת כהנים וסתם ספרא ר' יהודה כדאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ו), ור' יהודה ס"ל במסכת סוטה (דף ט"ז). דלא דרשינן את, ולפי"ז לדידיה לא דרשינן את ה"א תירא לרבות ת"ח, ולכן לדידיה שפיר קאמר רב אשי דיקדש הוה עשה כי בכך נשלם התרי"ג מצוות, משא"כ במסכת פסחים דהגמ'

ובספר דברי יואל פ' לך (דף ר"ט) כתב דזה אי חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, תליא במחלוקת שמעון העמסוני ור' עקיבא במסכת פסחים (דף כ"ב:) אי דרשינן את לרבות תלמידי חכמים, דר"ע דריש את לרבות תלמידי חכמים עיי"ש, ולכאורה כיצד יתכן לדמות יציר ליצורו, והיתכן לכלול בהדי מורא שמים גם יראת תלמיד חכם, שאם כל מעלתו הרי הוא בשר ודם יליד אשה, אך אי אמרינן חולקין כבוד לתלמיד במקום רבו משום דמגדלות העבד ניכר גדלות רבו, שפיר מובן דנכלל מורא הת"ח גבי מורא שמים להורות דבמה שמתיראים מהת"ח מחמת קירבתם אל ה' לעשות רצונו ולעסוק בתורתו, בכך מתגדל ומתייקר כבוד שמים, ולכן אי דרשינן את לרבות ת"ח דנכלל מורא ת"ח בהדי מורא השכינה ממילא שמעינן מינה דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, אך אי לא דרשינן את ה"א תירא וגו' משום דלא שייך לכלול בהדי יראת האדון מ"ה ית"ש כל יראה זולתו, דליתא להאי סברא שמגדולת העבד ניכר גדולת רבו, א"כ כמו כן אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, ובזה תליא מחלוקת שמעון העמסוני ור"ע עכ"ד.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דאחר שאמר משכן משכן שנתמשכן שני פעמים, והוא עדות לישראל שויתר להם על מעשה העגל, שאין לחשוב להם עון באותו מעשה, דנתגלגל עליהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה ולהורות שהקב"ה רוצה בתשובה, ומינה דתשובה מהני על חטא דע"ז, דעשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי קדשים פסולים הוא משום דיקדש הוא עשה, ולפי"ז מורא ת"ח לא הוא עשה דלא דרשינן את, ומעתה ס"ל אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, ומעתה לאו שפיר עבד אוריה באמרו ואדוני יואב, והו"ל כמורד במלכות, ושפיר נהרג אוריה מדין מורד במלכות, ובכך נסתתמו טענת הרינון כנגד דוד, ולכן עתה ביקש עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו, שיתגלה לעיני כל דאין בי חטא במעשה דאוריה ודו"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא במדרש רבה (פ' נ"א-נ"ד-ובתנחומא סי' ב') מהו משכן שני פעמים, אמר שמואל שנתמשכן שני פעמים על ידיהם חורבן ראשון וחורבן שני, מהו העדות, א"ר שמעון בר' ישמעאל עדות הוא לכל באי עולם שיש סליחה לישראל במעשה העגל, מובא גם ברש"י, מוכח מזה דמעשה העגל נחשב להו לישראל לחטא.

ולכאורה לפי"ז דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיבכו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (ופרשי"י שאם יזמינן לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס), ולפי"ז היה להם אמתלא על אותו מעשה דלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל ז' מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף וכדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג), אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו' עיי"ש, ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף, ולפי"ז י"ל דלא נחשב להם לחטא.

קאי שם לר"ע, דהרי בא לתרץ שיטת ר"ע דלדידיה הקשה דנילף לכל איסורין שבתורה דהיתר מצטרף לאיסור, ואליבא דר"ע לשיטתו דדריש את ה"א תירא לרבות ת"ח, לדידיה מורא ת"ח הוי במניין המצוות, וממילא בהכרח דיקדש לא הוי עשה, ולכן שפיר מתרץ דמשו"ה אין ללמוד משם דהו"ל שני כתובים הבכ"א עכ"ד הבית ישראל.

מבואר מזה, דאי דרשינן את, ודרשינן את ה"א לרבות ת"ח, ומורא ת"ח הוי במנין המצוות, ולפי"ז יקדש לא הוי עשה, וע"כ דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי חטאת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, ולפי"ז יקדש הוי עשה, וי"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דהוי לתו"ע, ובל"ת שבמקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז י"ל דמהני תשובה על חטא דע"ז.

ובחננכת התורה (פרשת פנחס) כתב לבאר הגמ' בשבת (נ"י), רבי דאתי מבית דוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד, וצ"ב הלשון מהפך ודריש, ויש לפרש עפי"ז דאיתא במסכת ב"ב (דף ק"ט:), במה שנאמר בבנות צלפחד, ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה, אפשר עמדו לפני משה ולפני אלעזר ולא אמרו להם דבר ועמדו לפני הנשיאים וכל העדה, (משה לא שנאה אלעזר מנין לו, ואפשר שאלעזר לא אמר כלום והלכו אחרי כן לפני הנשיאים ואח"כ לפני העדה), אלא סרס המקרא ודרשהו (כלומר דרשהו כאילו כתוב למפרע ותעמדנה לפני משה ומקמי משה עמדו לפני אלעזר ומקמי אלעזר עמדו לפני הנשיאים ומקמי הנשיאים עמדו לפני העדה והאי דלא כתב ותעמדנה לפני העדה ולפני הנשיאים ולפני אלעזר ולפני משה היינו לפי שאינו רוצה להקדים בפסוק תלמיד לרב אלא ראשון ראשון חשוב) דברי ר' יאשיה, אבא חנן אמר משום ר' אליעזר בביהמ"ד היו יושבין (משה ואלעזר ונשיאי העדה) והלכו ועמדו להן לפני כולם (ששאלו לכולן ביחד וחלקו כבוד לתלמידים במקום רבותיהם), במאי קמיפלגי, אבא חנן סבר חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב (דכל זה חשיבותו של רב הוא וניחא ליה), ור' יאשיה סבר אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב (הלכך מסרס המקרא).

ומבואר במסכת קידושין (דף מ"ג), שדוד לא חטא בהריגת אוריה, משום דאוריה מורד במלכות הוה, דקאמר ליה ואדוני יואב וכל עבדי אדוני על פני השדה חונים, והיינו דבמה שקראו אדון בפני המלך נחשב כמרידה עיי"ש, אמנם אי נימא דמותר לחלוק כבוד לתלמיד בפני רבו, מטעם דמגדולת העבד ניכר גדולת רבו, א"כ מהאי טעמא נמי הותר לו לאוריה לומר ואדוני יואב ואין לחשוב אותו כמורד במלכות, ורק למ"ד דאין חולקין כבוד לתלמיד בפני הרב לאו שפיר עבד באמרו ואדוני יואב והו"ל כמורד במלכות [ועייין בעיון יעקב במסכת יומא (דף כ"ב:)].

ומעתה יבואר כוונת הגמ', רבי דאתי מדוד מהפך ודרש, רצ"ל דס"ל כר' יאשיה דמהפך ומסרס המקרא דותעמדנה לפני משה וגו', וע"כ משום דאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב וא"א שהיו יושבים יחד בביהמ"ד, וכיון דאין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב, שפיר היה אוריה מורד במלכות על שאמר בפני דוד ואדוני יואב, ובכך דריש בזכותיה דדוד עכ"ד, ועייין במשען המים (פ' פנחס).

אשר לי (א"כ דוד בעצמו היה עושה כן), ומשני בריה מששת ימי בראשית היתה (ונראית כפרדה אבל לא נולדה מכלאים) עיי"ש.

ובתוספתא כלאים (פ"ה ה-ד) איתא, אסי הבבלי אומר, אסור לרכוב על גבי הפרדה מקל וחומר, ומה אם במקום שמותר לרכוב שני חלוקות כאחד (אחד של פשתים ואחד של צמר) הרי הוא אסור בתערובתן (צמר ופשתים כאחד), מקום שאסור לנהוג שתי בהמות אינו דין שיהא אסור בתערובתן, אמרו לו הרי הוא אומר (מלכים א-א) והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אותו אל גיחון, אמר להן אין משיבין מתקוע (מן המלכות שהן תוקעין לדבר הלכה של תורה), אמרו לו הרי הוא אומר (מלכים א-ט"ו) ויעש דוד הישר בעיני ה' ולא סר מכל אשר צוהו רק בדבר אוריה החתי עיי"ש, ועיין בתוס' חגיגה (דף ב: ד"ה לישא אשה).

ובבבלי דרבי חייא בר אבא (דף ט"ז) כתב לפרש מה שאמר להן אין משיבין מתקוע, דחלילה לומר הכי על אדונינו דוד המלך ע"ה, דהמלכות הן תוקעין לדבר הלכה של תורה, אבל יובן, כי כתיב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ואשר שכר עליך את בלעם וגו', ומבואר ברמב"ן דטעמא אשר לא קדמו הוא לעמון, אבל מואבים הקדימו בלחם כמבואר בדברי יפתח (שופטים י"א ט"ו-י"ח), ואשר שכר עליך הוא טעם למואב עיי"ש, ולפי"ז לכאורה לר' יאשיה דס"ל שם בחולין דכל היכא דלא כתיב או, הו"ל כמאן דכתיב יחדיו דמי, א"כ ה"נ נימא דלא קפיד קרא אלא על עמון ומואב יחדיו, ר"ל שיהיה אחד ממואב נשוי עמונית או בהיפוך, ואותו הולד היוצא מבין שניהם דאית בהו תרי טעמא שלא הקדים בלחם ובמים וגם שכר עליך בלעם וגו' אותו נאסר לבוא בקהל ולא זולת.

והטעם דלא אמרינן הכי היינו משום דקיי"ל הנקבות מותרות עמוני ולא עמונית ומשום דאין דרכה של אשה לקדם ולא להשכיר, וא"כ א"א לפרש כנ"ל שלא יהיה אסור אא"כ נשוי למואבית דהא בנקבות ליכא איסור כלל, אלא או או קאמר וכל אחד מהם אסור לבא בקהל, א"כ לפי"ז יסכר פי דוברי שקר האומרים דוד המלך ע"ה אסור לבא בקהל, דממנ"פ אי דרשינן עמוני ולא עמונית הרי הותר, ואי לא דרשי הכי א"כ לא נאסרו אלא בחבור שניהם עמון ומואב דכמאן דכתיב יחדיו דמי ודהמע"ה אתי ממואב לחוד בלא צירוף עמון, אך כ"ז אי נימא כר' יאשיה, אך לר' יונתן ליחא להנ"ל ואפשר שיהיה אסור בקהל, והנה משום זה רכבו על פרדה לברר שהלכה כר' יאשיה, דלר' יונתן אסור לרכוב על פרדה כמבואר ברא"ש סוף הל' כלאים דהאיסור הוא מק"ו היינו נמי משום דס"ל דהנהגה בכלאים אסור אפילו אינם קשורים כר' יונתן דאל"כ ליכא ק"ו עכ"ד.

ולפי"ז יבואר דברי המדרש, אלה פקודי המשכן משכן העדות, שהוא עדות לישראל שויתר להם עון העגל, ועכ"ה דהעגל נחשב להו לחטא, והטעם דנחשב להו לחטא משום דליכא טענת מודעא, דכפיית ההר היתה משום דאסור להסתכל בשכינה, ומעתה ס"ל כר"ע דמצות ציצית אחת היא, ולחלק צריך קרא, ומעתה מותר דוד לבוא בקהל ולכן אמר ויראו שונאי ויבושו ודו"ק.

אך י"ל לפימש"כ בספר יציב פתגם (פרשת משפטים) עה"פ ויראו את אלקי ישראל וגו', די"ל הטעם דהקב"ה כפה עליהם ההר בעת קבלת התורה, דהלא כתיב בפרשת יתרו (פרשה י"ט-כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר וגו', וכתיב בפרשת ברכה (פרשה ל"ג-ב) ה' מסיני בא וגו', וכדי שלא יסתכלו ויהנו מזויו השכינה, כפה עליהם את ההר כדי לכסות מראה עיניהם עכ"ד, וועיין בספר המקנה עמ"ס קידושין בהקדמה (אות ג), ונשנית בספר הפלאה עמ"ס כתובות (דף ט: ד"ה מקדש שכתב, דכפיית ההר כגיגית לא היתה כדי לכפותם, רק היתה לשם חופה וקידושין עיי"ש), ולפי"ז לא היתה קבלת התורה ע"י כפיה ואונס, ולית להם אמתלא על מעשה העגל.

אך י"ל לפי"מ דאיתא במסכת מנחות (דף מ"ג), וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם, ראיה (ציצית) מביאה לידי זכירה (מצות), זכירה מביאה לידי עשיה, ורשב"י אומר כל הזריו במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה, כתיב הכא וראיתם אותו וכתיב התם את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד (מה להלן שכינה אף כאן שכינה) עיי"ש, ועיין בספרי (פרשת שלח), ר' מאיר אומר וראיתם אותם לא נאמר אלא וראיתם אותו, מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו הקביל פני שכינה וכו' עיי"ש, ולפי"ז לא שייך לומר דכפה עליהם ההר בשביל שלא יסתכלו בשכינה, דהרי חזינן דמי שזריו במצות ציצית זוכה ומקבל פני השכינה, וע"כ דכפיית ההר היתה על קבלת התורה.

אך י"ל, דאיתא במסכת מנחות (דף כ"ח), ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת, ר' ישמעאל אומר ארבעתן ארבע מצות עיי"ש, ולפי"ז לכאורה י"ל דמה דקשה ליה לר"מ ולרשב"י דהו"ל לומר וראיתם אותם, א"ש אי ס"ל כר' ישמעאל דמצות ציצית ארבע מצות הן, ולפי"ז יש לדקדק דהו"ל לומר וראיתם אותם, וכיון דכתיב אותו ע"כ דקאי על הקב"ה, משא"כ לר"ע דס"ל דמצות ציצית הוא מצוה אחת, א"כ א"ש בפשיטות אמאי כתיב אותו, ולר"ע י"ל דוראיתם אותו קאי על מצות ציצית.

ובשו"ת חלקת השדה (בתשובה בריש הספר דף כ"ג) כתב, דפלוגתתם אי ציצית הוי ארבע מצות או חד מצוה, תליא בפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן אי לחלק צריך קרא ובלא"ה שניהם כאחד במשמע, או דכל אחד ואחד בפני עצמו משמע עד שיפרט לך הכתוב יחדיו, דהתורה אמרה גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וגו', ואי ס"ל דבעינן קרא לחלק, מסתבר לומר דכל הציצית מצוה אחת הן דמהיכי תיתי לחלקן לד' מצות, משא"כ אי ס"ל דלחלק לא צריך קרא י"ל דכל ציצית הוי מצוה בפ"ע.

ואיתא בירושלמי כלאים (פ"ח ה"ג), איסי בן עקביה אמר, אסור לרכוב על גבי פרדה (היא הנולדה מן סוס וחמור) מקל וחומר, ומה אם בבגדים שאת מותר לרכוב על זה את אסור בתערובתן, בהמה שאת אסור להנהיג בה בזו עם זו לא כל שכן את אסור לרכוב עליה, ופריך והא כתיב (שמואל ב-י"ג) וירכבו איש על פרדו וינוסו, ומשני אין למידין מן המלכות (כלומר מבית המלכות שאפשר שאלו היו עושים כן שלא ברצון דוד או שלא היה יודע מזה), ופריך והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרדה

ד' עוי"ל, דאיתא בזבחים (י"ג), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחא שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ונבלע בו), יקדש, להיות כמוה, הא כיצד, אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, נופירש"י (פסחים מ"ה) בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבלועת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום וילילה אחד, ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילה מוח דחתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה. ובמס' פסחים (מ"ד) איתא, א"ל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי, מדרבנן נשמע לר"ע, מי לא אמרי רבנן משרת ליתן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה, לר"ע נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה כולה, א"ל משום דהוה נזיר וחטאת שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין, נזיר דתניא ר"ע אומר נזיר ששרה פתו ביין ואכל כזית מפת ומיין חייב, (דטעמא דר"ע משום צירוף הוא, ואי נמי לא נשרית כל הפת בין מצטרף נמי היתר לאיסור לחיובא) וחטאת הא דלעיל דאם כשירה היא תאכל כחמור שבה (תאכל הכוללת כחמור שבה, שהרי יש בה ב' מינין אחד חמור ואחד קל, וכלה הולכת אחר החמור אלמא היתר מצטרף לאיסור), בשלמא אי כתב רחמנא בחטאת, לא גמר נזיר מינה דחולין מקדשים לא ילפינן (להחמיר לא גמרי מדין קדשים דדין קדשים להיות חמורין), אלא לכתוב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה וכו', ולכן הוה שני כתובים ואין מלמדין.

והקשו המפ' א"כ איך אמרינן דלכתוב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה, הלא אם היינו לומדים מנזיר ול"ת כתיב יקדש הו"א דעשה דוחה ל"ת, ואיצטרין קרא דיקדש שיהא עשה ול"ת, ותו לא הוי שני כתובים הבאים כאחד עכ"ק, עיין שעה"מ הל' נדרים (פ"ג הל' ו') ובשול"ת בשמים ראש (ס"ו הל"ב) מייחס קושיא זו להרא"ש ז"ל, ובעיני פנים לתורה, ובספר מאה שערים שהאריכו בזה.

ובחדושו כתבנו ליישב, דבספר טורי אבן עמ"ס ראש השנה (דף כ"ח) ובספר שער המלך הל' נדרים (פ"ג הל' ה') הקשו, דאמאי נאיד רב אשי מתירוצו של רבא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דהרי בהכרח לומר הכי, דא"כ מה יענה רב אשי דאמאי בעצם שיש בו מוח אמרינן דאסור לשבור, ליתי עשה דאכילת פסח וידחה הלאו דשבירת עצם, וע"כ משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז גם בקדשים פסולים מתורץ בכך, ולמה אמר רב אשי דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דיקדש הוי עשה עכ"ק.

ומו"ר זצ"ל בספרו שו"ת בנין צבי (ח"א ס"י כ"ד אות ו') כתב, דאיתא במסכת חגיגה (דף ט"ז), א"ר יוסי, סח לי אבא אלעזר, פעם אחת היה

לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים, לא מפני שמכיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים, ואי ס"ד סמיכה בכל כחו בעינן, משום נחת רוח דנשים עבדינן עבודה בקדשים וכו' עיי"ש, וכתב בספר טורי אבן, אבל גבי מצות סמיכה אע"ג דהוי עבודה ל"ל בה דרחמנא שריא, (ועיין בשאג"א סו"ס ק"ו שכתב דמצוה סמיכה הו"ל כדומיא עשה דוחה ל"ת עיי"ש), והקשה ע"ז מסוגיא הנ"ל במסכת זבחים דמשני רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, וקשה דמאי חזית דילפת מהא דשבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, נגמור מעשה דסמיכה דדוחה ל"ת דעבודה בקדשים דעשה דוחה ל"ת שבמקדש, וצ"ל דאה"נ איכא למיגמר מעשה דסמיכה דדוחה ל"ת, ואיכא למיגמר משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת, ולכן כיון דכללא הוא דלקולא ולחומרא לחומרא מקשינן, לכן נקט רבא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש.

והפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות י') כתב, דהא דקיי"ל דלחומרא מקשינן היינו משום דספד"א מה"ת לחומרא ומספק נקיש לחומרא ולא לקולא, וכ"כ בספר באר יעקב על השו"ע חידושי כללות (כלל מ"ה) שכתב דלפימ"ש"כ הריטב"א דלענין קרבן לא אמרינן לקולא וחומרא לחומרא מקשינן משום דשמא יביא חולין לעזרה, ומשמע דהא דלחומרא מקשינן הו"ל משום ספיקא עיי"ש, אך בתוס' ב"ק (דף ג.) ד"ה דומיא דרגל כתבו, דהא דמקשינן לחומרא מדה הוא בתורה לא שניא באיסורא ולא שניא בממונא עיי"ש, ועיין בספר גנוז יוסף על הפמ"ג (ס"ט). ולפי"ז אם עבר ואכל מהקדשים שנגעו בפסולין אע"ג דלא קיים המצוה דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, עכ"ז לא לקי, שהרי מצד הדין היה לנו לומר דשרי מכח עשה דוחה ל"ת, שהרי מצינו דגם במקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת כדחזינן בסמיכה, אלא דמספיקא אזלינן לחומרא למיגמר משבירת עצם דבמקדש לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, א"כ עכ"פ ליכא עונש.

ולפי"ז י"ל דמשום הכי נאיד רב אשי מטעמיה דרבא, דאמנם אף לדידיה טעמא דאיסור שבירת עצם שיש בו מוח משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, אך ס"ל דא"א למילף מינה לעלמא כיון דבסמיכה חזינן דאף במקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ומאי אמרת דלחומרא מקשינן, אכתי אי אפשר לעונשו מחמת הספק, ולכן הוסיף רב אשי בתירוצו דיקדש עשה הוא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, דעתה אם עובר לוקה כשיטת הר"י מא"י במסכת קידושין (דף ל"ד), דהיכא דאיכא עשה ול"ת הלאו אלים ואינו נדחה עיי"ש.

והשתא יבואר היטב דרבא ורב אשי פליגי בהאי סברא, דרבא ס"ל דהא דאמרינן לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן אינו מצד ספק אלא דמדה הוא בתורה וגזירת הכתוב דמקשינן לחומרא וכשיטת התוס' במסכת ב"ק הנ"ל, ולכן סגי בהך טעמא דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, אף דיעינן לה רק מכח לחומרא מקשינן, אפי"ה שפיר לוקה עליו דהא דרשה גמורה הוא ממידות שניתנו לדרוש התורה, משא"כ רב אשי ס"ל דהא דאמרינן לחומרא מקשינן הוא רק משום ספק וספיד"א לחומרא, ולכן הוצרך לומר דיקדש עשה הוא כיון דאיכא נפקותא לענין מלקות עכ"ד מו"ר זצ"ל.

ובספר אתוון דאורייתא (כלל י"ח) האריך בדברי הפמ"ג הנ"ל דהא דאמרינן לחומרא מקשינן הוא משום ספיקא, וכתב שם וז"ל, עוד יש לי להביא ראיה שלישית דהא דלקולא ולחומרא לחומרא מקשינן הוא רק משום דספד"א לחומרא, וזה מדתנן במסכת נגעים (פ"ב מ"א), ר' יהודה אומר מראות נגעים להקל אבל לא להחמיר, יראה הגרמוני בבשרו להקל והכושי כבינוני להקל (פ' דגרמוני הוא אדם שהוא לבן ביותר ובהרת שמראיתו עזה בלבנונית באדם בינוני נראית כהה בלבנונית באדם הגרמוני כהה מפאת גודל לובן בשרו והכושי הוא אדם שחור ביותר ובהרת שהיא כהה בלבנונית באדם בינוני נראית בבשר הכושי עזה בלבנונית מפאת גודל שחרות בשרו וע"כ ס"ל לר' יהודה דדנין בשניהם להקל והגרמוני שהוא לבן ביותר אולינן בתר ידידי ומטהרין בהרת הנראית בו כהה אעפ"י שאילו היתה באדם בינוני היתה עזה ולהיפך בכושי אולינן בתר אדם בינוני ומטהרין בהרת הנראית בכושי עזה כל שאילו היתה באדם בינוני היה נראה מראיתו כהה) עכ"ל המשנה.

ועיי"ש ברמב"ם ור"ש ורא"ש שהביאו דברי התורת כהנים דמפרש טעמיה דר' יהודה, משום דכתוב אחד אומר בעור בשרו (ומוכח דדנין לפי עור בשרו של האדם שהנגע בו לא לפי מה שהוא באדם אחר בינוני), וכתוב אחד אומר בעור בשרו (ומדלא כתיב בשרו מוכח להיפוך דאולינן בשר סתם בני אדם בינונים), ומשו"ה דריש ר' יהודה לקולא, דגרמוני יראה כעור בשרו להקל, וכושי כעור בשר של סתם בני אדם להקל וכנ"ל, וא"כ מוכרח מזה דהא דבעלמא לחומרא דרשינן הוא רק משום דספד"א לחומרא, וע"כ בנגעים דקיי"ל דספק נגעים להקל כל זמן שלא נזקק לטומאה כמבואר במסכת נגעים (פ"ה מ"א) ובמסכת נזיר (דף ס"ה), ע"כ שפיר דריש ר' יהודה לקולא ולא לחומרא, משא"כ אי נימא דלחומרא מקשינן הוא מטעם וודאי, א"כ גם בנגעים היה ראוי לדרוש להחמיר עכ"ד, מבואר מזה דר' יהודה ס"ל דלכן מקשינן לחומרא מכח ספק.

ומעתה מיושב קושית העולם, דרב אשי לדידיה שפיר מתרין דנזיר וחטאת הו"ל שני כתובים הבכ"א, משום דאיהו לדידיה ס"ל דילפינן משבירת עצם בפסח דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ואע"ג דגבי סמיכה אמרינן עשה דוחה ל"ת במקדש, אפ"ה אמרינן לחומרא מקשינן, ואף לענין מלקות מהני היקישא כיון דמדה הוא בתורה להקיש לחומרא והו"ל כודאי, משא"כ במסכת זבחים דמקורה הוא בתורת כהנים (פ' טז), ואיתא בסנהדרין (פ' יז), דסתם ספרא ר' יהודה הוא. וכיון דמתרצינן אליבא דר' יהודה ס"ל לרב אשי דאי אפשר לתרין הכי, דהרי ר' יהודה ס"ל דרק מכח ספק מקשינן לחומרא, וא"כ אין ללמוד משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דאכתי לא מהני לענין מלקות, ולכן אליבא דר' יהודה בהכרח לתרין דיקדש עשה הוא ודר"ק.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל ספיד"א לחומרא, ומעתה י"ל דלחומרא מקשינן הוא מכח ספק, ולפי"ז לא ילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, וי"ל דתשובה מהני על חטא דע"ז, משא"כ אי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ולפי"ז הא דאמרינן לחומרא מקשינן הוא משום דמדה הוא בתורה, ולפי"ז ילפינן משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז י"ל דלא מהני תשובה על חטא דע"ז.

ואיתא בשבת (י"ג), אמר רב, רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד, כתיב (שמואל ב' י"ב) ואת אשתו לקחת לך לאשה, לקוחין יש לך בה (קדושין תופסת בה שאינה אשת איש), דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, (על תנאי שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו) שנאמר (שמואל א' י"ז) ואת עשרת חריצי חלב האלה תביא לשר האלף, ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח, מאי ערובתם, תני רב יוסף דברי המעורבין בינו לבינה, (היינו קידושין תקח תבטל ע"י גט שתביא להם מן המלחמה).

והקשו המפ' מהא דאיתא במסכת גיטין (דף צ), בית שמאי אומרים, לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר עיי"ש, ולפי"ז לא מהני הגט שנתן אוריה, כיון דהתם לא היה שום ערות דבר, וא"כ תקשי איך נשאה דוד לאשה עכ"ק.

ובספר חידוד ופלפול (אות י"י) כתב לתרין, דהנה התוס' במסכת גיטין (שם) ד"ה מה, מביאין קושית הירושלמי, דאי אין מגרשין אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, א"כ למה איצטרין קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל דבלא"ה אסורה לו משום סוטתו עכ"ק, אך י"ל לפימש"כ הפנ"י דבית שמאי ס"ל דרק כשמגרשה בעל כרחה אז לא מהני אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, משא"כ אם מגרשה מדעתה גם בית שמאי ס"ל דאפשר לגרשה אפילו בלי דבר ערוה עכ"ד, ולפי"ז שפיר נשא דוד את בת שבע, כיון דאוריה גירש את בת שבע מדעתה, דבשעת מלחמה היה, ושפיר אמרינן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אם נחלק בין מדעתה לבע"כ, דמדעתה מודה ב"ש דאפשר לגרשה גם בלא מצא בה ערות דבר, אבל אם לא נחלק ואמרינן שב"ש ס"ל דאפילו מדעתה לא יגרש אלא במצא בה ערות דבר, חזרא הקושיא למקומה דגט דאוריה ל"ה גט, וא"ת הא מוכרח לנו לחלק בין מדעתה לבע"כ מכח קושיא הנ"ל, דלמ"ל קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל דאסורה משום זונה, ע"ז י"ל כמו שתירץ הירושלמי, דהקרא איתא לעבור עליו בלאו, דמכת איסור סוטה ליכא אלא איסור עשה גרידא, משא"כ במחזיר גרושתו איכא לאו עיי"ש, ולפי"ז אינו מוכח כלל החילוק לחלק בין היכא דגרשה מדעתה או דגרשה בע"כ, ואף מדעתה ס"ל לב"ש דלא יגרש אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, והדקל"ד היאך נשא דוד את בת שבע כיון דגט דאוריה לא הוי גט.

אך במסכת יבמות (דף י"א) ד"ה מאי, כתבו התוס', דאפילו בספק סוטה נמי איכא לאו להחמיר, דאם בא עליה בעלה בדרך לוקה עיי"ש, ולפי"ז הדרא הקושיא דלמ"ל קרא לאיסור מחזיר גרושתו, כיון דבלא"ה אסורה משום איסור סוטה, וע"כ דצ"ל כמש"כ הפנ"י לחלק דהיכא דמגרשה מדעתה ס"ל לבי"ש דמותר לגרשה אף דלא מצא בה דבר ערוה.

נשיב כמבואר בגמ' שם, ומילה שלא בזמנו איכא למ"ד שם שהוא בין ביום ובין בלילה, וי"ל דהא דקאמר שבלילה נשיב רוח צפונית היינו דוקא אי הטעם דלא נשיב הוא כי היכא דלא ניבדור ענני הכבוד, דאז י"ל שבלילה שלא היו ענני הכבוד שפיר נשיב רוח צפונית, משא"כ להטעם שהיו נזופין אין לחלק ולהבדיל בין יום ולילה, וגם בלילה לא נשיב רוח צפונית.

וא"כ י"ל דהא בהא תליא, מ"ד מילה שלא בזמנה נוהג בלילה ס"ל דהטעם שלא נימולו משום דנזופין היו, וממילא לא היו יכולין למול בלילה כי גם בלילה לא נשיב רוח צפונית, ומ"ד דמילה שלא בזמנה אינו אלא ביום, מצי סבר דהטעם שלא נשיב רוח צפונית דלא ניבדור ענני הכבוד, ולפי"ז אף שבלילה נשיב רוח צפונית והיו באפשרות למול מ"מ לא נימולו כיון דאף מילה שלא בזמנה אינו אלא ביום, ולפי"ז יתכן דמש"כ רשיז"ל שעדות לישראל שנמחל להם עון העגל היינו דווקא להמ"ד דהטעם דלא ניבדור ענני הכבוד, ולפי"ז יתכן דלא היו כלל נזופין על חטא העגל, כיון שנמחל להם אותו עון, אמנם במסכת יבמות דקאי למ"ד נזופין היו, לדידיה שפיר יתכן שלא נסלח להם חטאתם ועדיין היו נזופין עיי"ש.

ואיתא בקידושין (כ"ט), האב חייב בבנו למולו ולא האם, וילפינן לה מדכתיב גבי מילה וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלהים, ודרשינן אותו ולא אותה, ומכאן דנשים פטורות ממ"ע דמילה, והקשו בתוס' למ"ל קרא, תיפ"ל דבלא"ה פטורין דמצ"ע שהז"ג הוא, דנימול בשמיני ללידתו, ותירצו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי מ"ע שהז"ג הוא דאין מלין אלא ביום, וי"ל דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה עיי"ש.

אך התוס' במסכת מגילה (דף כ.) ד"ה דכתיב תירצו, דלכן צריכין הקרא דאותו למעט נשים ממצ"ע דמילה, דאי לאו אותו הו"א דהא דאמרינן דנשים פטורות ממעשהז"ג היינו היכא דליכא כרת, דומיא דמצה ושמחה והקהל דלית בהו כרת ומנייהו ממעטינן נשים, אבל מילה שיש בה כרת ונכרתו עליה י"ג בריתות הו"א דנשים חייבות למול את בנייהו אף היכא דהוא מעשהז"ג, קמ"ל קרא דאותו דפטורות עיי"ש.

וכתבו המפ' דזה תליא בהא, דאיתא במסכת יבמות (דף ק"ט.) דרב נחמן ס"ל דמחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, ואמרינן דלאיסור כרת חששו ולאיסור לאו לא חששו, ורבא ס"ל מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא, מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרב נחמן דס"ל דמחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, ולדידיה י"ל דה"ה דמחלקינן בין מצ"ע למצ"ע שיי"ב כרת, וי"ל דבמצ"ע דיש בו כרת נשים חייבות אף דהוה מעשהז"ג, משא"כ לרבא דס"ל מה לי איסור לאו מה לי איסור כרת, לדידיה לא מחלקינן בין איסור לאו לאיסור כרת, וה"ה דלא מחלקינן בין מצ"ע למצ"ע שיי"ב כרת עכ"ד.

ובספר הדרת בנימין (הדף ע"ב גיטין) כתב, דזה אי בסוטה ספק איכא איסור עשה או איסור לאו, תליא בפלוגת הרמב"ם והרשב"א, אי בספיקא דאורייתא מה"ת אזלינן לקולא או לחומרא, דאי ס"ל דאזלינן לקולא, י"ל דבסוטה ספק ליכא אלא איסור עשה, דהא אי לאו דחידשה התורה דאיסור הו"א דמותרת לגמרי, וע"כ אין לך בו אלא חידושו דאיכא בה איסורא דאורייתא אבל מנ"ל לרבנות לאו, משא"כ אי ס"ל דספיקא מה"ת לחומרא, א"כ על איסור בעלמא לא בעינן קרא, דמי גרע משאר ספיקא דאיסור מה"ת, וע"כ דקרא אתיא לאיסור לאו עיי"ש.

היוצא לנו מזה דאי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא, ובסוטה ספק איכא איסור לאו, אז ל"ש לתרוצי דלכן צריך קרא לאסור מחזיר גרושתו, כי היכא דלעבור עליו בלאו, דהא גם בסוטה איכא איסור לאו, ועכצ"ל כמש"כ הפנ"י לחלק בין היכא דמגרשה מדעתה למגרשה בע"כ, דאז גם ב"ש ס"ל דמותר לגרש את אשתו אף דלא מצא בה דבר ערוה, משא"כ אי ס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ובספק סוטה ליכא אלא איסור עשה, שפיר י"ל כמו שמתרץ הירושלמי דהקרא אתיא לעבור עליו בלאו, ואף היכא דמגרשה מדעתה ס"ל לבי"ש דלא יגרש את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דאחר שאמר משכן משכן שנתמשכן שני פעמים, והוא עדות לישראל שויתר להם על מעשה העגל, שאין לחשוב להם עון באותו מעשה, דנתגלגל עליהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה ולהורות שהקב"ה רוצה בתשובה, ומינה דתשובה מהני על חטא דע"ז, דעשה דוחה ל"ת שבמקדש, וס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא, ולפי"ז בסוטה ספק איכא איסור לאו, ואז ל"ש לתרוצי דלכן צריך קרא לאסור מחזיר גרושתו, כי היכא דלעבור עליו בלאו, דהא גם בסוטה איכא איסור לאו, ועכצ"ל כמש"כ הפנ"י דמאי דס"ל לב"ש דאיסור לגרש א"כ מצא בה דבר ערוה הוא רק בע"כ אבל מדעתה מהני, ושפיר י"ל דכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ולא חטא דוד, ולכן אמר עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו, כי עתה נתברר שאין בי כל עון ודו"ק.

ה) עוי"ל, עפ"מש"כ בספר חוט המשולש (שער המים) ליישוב, מה שהקשו המפ' על מה שכתב רשיז"ל עדות הוא לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכנינו בתוכם עיי"ש, דהלא במסכת יבמות (דף ע"ב.) גבי הא דקאמר התם בגמ' במדבר מאי טעמא לא מלו, אי משום דנזופים היו או דלא ניבדור ענני הכבוד עיי"ש, ופרש"י שם נזופין היו מחמת חטא העגל, הרי שכל אותן מ' שנים שהיו ישראל במדבר עדיין לא נתכפר להם חטאם בעגל שעמדו בניזופותם, ועיי"ש בתוס' עוד מה שהקשו על רש"י, ויש ליישב שבאמת הרי הקשו למה לא נימולו במדבר, ואי משום דלא נשיב רוח צפונית, הרי בלילה

דאיסור סוטה ליכא, אפי"ה איסור מחזיר גרושתו איכא, ולכן צריך קרא לאיסור גרושתו.

אך הגמרא במסכת כתובות (סו) פריך ואמאי צריך לגרשה, והא הוי ספק ספיקא, ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ואת"ל תחתיו ספק באונס ספק ברצון, ומשני לא צריכא אלא באשת כהן, ואב"א באשת ישראל, וכגון דקביל בה אבוה קידושין פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, דלא הוי רק חדא ספיקא עיי"ש, ולפי"ז ע"כ אי אפשר לאוקמי קרא בכה"ג ובאשת כהן, דא"כ אכתי אמאי איצטריך קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל משום איסור גרושה לכהן, וא"כ אי איכא לאוקמי קרא בטענה דפ"פ, היינו דוקא בקידשה פחותה מבת ג' ובאשת ישראל עיי"ש, ולפי"ז אינו מוכח כלל החילוק לחלק בין היכא דגרשה מדעתה או דגרשה בע"כ, ואף מדעתה לא יגרש א"כ מצא בה דבר ערוה, והדקל"ד היאך נשא דוד את בת שבע כיון דגט דאוריה לא הוי גט.

אך האור חדש בפתיחה למסכת קידושין (אור"ח ואת"ל י"ז) כתב להעיר על תירוצו של הפנ"י, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא ורק מדרבנן לחומרא, א"כ איך יאמר דהקרא מיירי בטוען פ"פ מצאתי, הלא עכ"פ אף בשקידשה פחותה מבת ג' אכתי איכא ספק אחד (אף דליכא ס"ס), דהיינו ספק אונס ספק רצון, וספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ואינה אסורה עליו, ואיך נאמר דהקרא מיירי בכה"ג, ואיך לומר דהקרא מיירי באשת כהן וקידשה בפחותה מבת ג' דליכא אפילו ספק אחד, דא"כ הרי בלא"ה אסורה עליו משום גרושה לכהן עכ"ד.

ולפי"ז אי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא ושפיר י"ל כתירוץ הפנ"י דצריכין קרא היכא דטען פתח פתוח מצאתי, ואינו מוכרח כלל לחלק היכי דגרשה מדעתה להיכי שגרשה בעל כרחיה, ממילא חטא דוד בבת שבע כיון דגט דאוריה לא הוי גט, אבל אם נאמר דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ונסתר תירוצו של הפנ"י הנ"ל, וע"כ דמוכרחין לחלק בין מדעתה לבעל כרחיה, ולפי"ז י"ל דהגט דאוריה הוי גט מעליא, ושפיר נשא דוד את בת שבע.

ובזה יבואר מאמר המדרש, אלה פקודי המשכן משכן העדות, והיינו שעדות הוא לישראל שויתר להם הקב"ה על חטא העגל, ומזה דלא היו נזופין על חטא העגל באותם שנים שהיו במדבר, ולפי"ז הא דלא נשיב רוח צפונית משום דלא ניבדור עניי הכבוד, ואף שבליילה לא נשיב רוח צפונית מ"מ לא נימולו כיון דמילה שלא בזמנה אינה נוהג אלא ביום, וקושית התוס' יש לתרץ דהו"א דנשים חייבות משום דמילה הוא עשה שיש בו כרת, ומעתה ס"ל ספיקא דאורייתא לקולא ויש לחלק בין לאו בעלמא ללאו שיש בו כרת, וה"ה דמחלקינן בין מצ"ע למצ"ע שיש בו כרת, ולפי"ז נסתר תירוצו של הפנ"י הנ"ל, וע"כ דמוכרחין לחלק בין מדעתה לבעל כרחיה, ולפי"ז שפיר י"ל דכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ולא חטא דוד, ולכן אמר עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבשו, כי עתה נתברר שאין בי שום עון ודו"ק.

ולכאורה י"ל דזה אי מחלקינן בין איסור לאו לאיסור שיש בו כרת תליא אי אמרינן ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא, דנודע קושית המפ' על שיטת הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, א"כ אמאי חייבה התורה אשם תלוי על אכילת ספק חלב, ות"י הכס"מ (סו), עפי"מ שמצא גירסא ישנה ברמב"ם שם דמבואר מדבריו דאף דבכל התורה ספיקא לקולא מ"מ באיסור כרת גם הרמב"ם יודה דספיקא לחומרא, וכדחזינן דחייבה תורה אשם תלוי על ספק כרת עכ"ד, ולפי"ז למאן דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא ע"כ דס"ל דמחלקינן בין איסור לאו לאיסור שיש בו כרת, משא"כ למאן דס"ל דספיקא מה"ת לחומרא, לפי"ז י"ל דאין שום חילוק בין איסור לאו לאיסור שיש בו כרת, וכה מצאתי בספר הדרת בנימין הדר הקודש (דף י"ד. מרהפ"ס) שכ"כ.

והבאנו מה דאיתא במסכת שבת (דף ב"ג), רבי דאחי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד, כתיב (שמואל ב-ב) ואת אשתו לקחת לך לאשה, לקוחין יש לך בה (קדושין תופסת בה שאינה אשת איש), דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, (על תנאי שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו) וכו' עיי"ש, והקשו המפ' מהא דאיתא במסכת גיטין (דף ז'), בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר כי מצא בה ערות דבר עיי"ש, ולפי"ז הקשו המפ' דא"כ לא מהני הגט שנתן אוריה כלל, כיון דהתם לא היה שום ערות דבר, ואיך נשאה דוד לאשה עכ"ק.

ובס' חידוד ופלפול (אור"ח) כתב לתרץ, דהתוס' (סו) ד"ה מה, מביאין קושית הירושלמי, דאי אין מגרשין אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, א"כ למה איצטריך קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, תיפ"ל דבלא"ה אסורה לו משום סוטתו. אך י"ל לפימש"כ הפנ"י דבית שמאי ס"ל דכשמגרשה בעל כרחיה אז לא מהני אלא א"כ מצא בה דבר ערוה, משא"כ מדעתה גם בית שמאי ס"ל דאפשר לגרשה אפילו בלי דבר ערוה עכ"ד, ולפי"ז שפיר נשא דוד את בת שבע, כיון דאוריה גירש את בת שבע מדעתה, דבשעת מלחמה היה ושפיר אמרינן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה עיי"ש.

אך לפימש"כ הפנ"י (בפתיחה למסכת כתובות) לתרץ קושית הירושלמי הנ"ל, דלכן צריכין קרא דלא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה, היכא דטען פתח פתוח מצאתי, דאיתא במסכת כתובות (דף ט), אמר ר' אלעזר האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה עליו, וקיי"ל דפתח פתוח כשני עדים דמי, א"כ יש לאוקמי הקרא בהכי, כדמשמע לכאורה להדיא דבהכי איירי פשטא דקרא, דכתיב כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר, דלכאורה האי ובעלה היינו ביאה ראשונה, דבביאה ראשונה ע"י ביאה זאת לא מצאה חן בעיניו דייקא משום דמצא בה ערות דבר, והיינו שנמצאת בעולה ע"י שמצא פתח פתוח, דצריך ליתן לה גט, כדקיי"ל דנאמן לאוסרה עליו, וא"כ איצטריך קרא למימר שאם היתה לאיש אחר ואומר שמצאה בתולה שלימה, וממילא הו"א שמוותרת לחזור לראשון, דאיגלאי מילתא דהראשון לא היה בקי בפ"פ, איצטריך קרא דאפי"ה אסורה לחזור לראשון, דנחי

ו) עוי"ל, דבספר שמע יעקב פ' תרומה (דף של"ח), העיר, דלכאורה יש לבניי טענה שלא להביא נדבות למשכן, שהרי לא היה להם אלא הרכוש גדול, ותנאי היה מפורש ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, דמשמע אי יקיימו החוב דת' שנים יטלו רכוש גדול ואם לאו לא יטלו, דומיא דשנינו במסכת ביצה (דף כ), ההוא דאמר הבו ד' מאות זוזי לפלוני ותנסב ברתאי, ברתא אי בעי נסיב אי בעי לא נסיב, אבל אמר תנסב ברתאי והבו ליה ת' זוזי אי נסיב אין לא נסיב לא, והכא נמי דקאמר ברישא ועבדום וענו אותם ת' שנה והדר אמר ואח"כ יצאו ברכוש גדול, איכא למימר דכל שלא נשתעבדו ת' שנה הרכוש גדול גזולה הוא בידם, ויחששו ישראל על הדבר לבלתי עשות לגבוה ממנו דבר עיי"ש.

אך איתא במדרש רבה פרשת בא (פרשה ט"ו-ט"ז), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שח"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופ' ביפה תואר (ש) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש, ושפיר קיימו החוב דד' מאות שנים, והרכוש הגדול שייך לבני ישראל, וליכא שום חשש דגזל, ומותר לעשות ממנו דבר לגבוה.

ואיתא במסכת שבת (דף י'), אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, וכתבו התוס' (ד"ה ה"ג), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, א"כ ליכא למימר דהשלים הזמן, ושוב איכא חשש דהרכוש מצרים גזולה הוא בידם.

והנה כתבו המפ' דמה שנחלקו שבטי יי-ה על יוסף ויקנאו בו אחיו על שעשה לו אביו כתונת פסים, דלא עלתה על דעתם לחלוק עליו על שתי סלעים כלי מילת שעשה לו יעקב, חס מלהזכיר, אלא כיון שעד שלא נבנה המשכן היתה עבודה בבכורות ויעקב זכה בבכורה כשקנאה מעשיו, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף ועל כן הלבישו כתונת פסים שהם בגדי כהונה, וכן איתא בידי משה על המדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד-ט"ז) בשם הזוה"ק שיוסף לבש ד' בגדים כנגד ד' בגדי כהונה עיי"ש, ולכן הרע לשבטים על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, דהלא ראובן הוא הבכור, ומה"ט נחלקו עליו.

ולכאורה הרי שפיר עביד יעקב ליתן הבכורה ליוסף, דכיון שירד ראובן מאותה איצטלא כדכתיב בפרשת ויחי (פרשה מ"ט-ד) פחו כמים אל תותר וכתיב בדברי הימים א' (פרשה ה-א) ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף וגו', היה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה שהרי היה בכור לאמו רחל שהיתה עקרת הבית.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה:), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (בהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא ר"ש בן אלעזר, אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלבון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש.

וכתב בספר זרע בירך שלישי (פרשת וישלח), דראובן שבא על בלהה אעפ"י דפלגשים בלא כתובה וקידושין, עכ"פ בא על דודתו מאב, כי בלהה וזלפה היו אחיות עם רחל ולא מצד אב ולא מאם, כי אמותם של בלהה וזלפה היו פלגשים ללבן, משא"כ אמהות של רחל ולא, וא"כ לפי"ז אי ס"ל דהולד הולך אחר האב א"כ בלהה נקראת דודתו מהאב, אב אי ס"ל דהולד הולך אחר האם לא הוי דודתו עכ"ד.

ובס' עיר דוד (אות שעי"ג) כתב, שלא היה שום חטא ברוד בעסק בת שבע כי אם חטא הבחנה, שלא עשה הבחנה בין זרעו לאוריה החתי, והבחנה הוא דאורייתא כדאיתא ביבמות (מ"א.) היבמה לא תחלוץ ולא תתייבם עד שיש לה שלשה חדשים, וכן כל שאר הנשים לא יתאסרו ולא ינשאו עד שיהו להן שלשה חדשים וכו', ולהלן (דף מ"ב.) איתא הטעם משום דאמר קרא להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו, להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני (דבא התורה להזויר על הבחנה להמתין ג' חדשים להיות זרעו מיוחס אחריו בן תשע לראשון או בן שבעה לאחריו).

אך י"ל דהקרא אתיא למה דאיתא במסכת יבמות (דף ק.), מאי קא מזהר ליה רחמנא לאברהם אבינו, דלא תנסב עובדת כוכבים ושפחה דלא ליזיל זרעך בתרה עיי"ש, וכן איתא בילקוט (פרשת לך), ונקוט כלל זה בידך, דאי נימא דהפסוק ולזרעך אחריו אתא להזהיר לאברהם דלא תינסיב גויה ושפחה כי וולדה כמוה, כי אז אין חוששין לזרע האב שהרי וולדה כמוה, וא"כ דוד לא חטא במה שלא עשה הבחנה, אבל אי ס"ל חוששין לזרע האב, אז הפירוש ולזרעל אחריו דצריך לעשות הבחנה אז חטא דוד עכ"ד.

ומעתה מבואר המדרש, אלה פקוד המשכן שנמנו כל הנדבות שהביאו ישראל למלאכת המשכן, דשפיר נצטוו להביא נדבותם מרכוש מצרים, דאין בהם שום חשש גזל כיון דיצאו בזמן משום דקושי השעבוד השלים, דאי"ל דקושי השעבוד בא על חטא דמכירת יוסף, דהצדק הוא עם השבטים דראובן לא חטא במעשה בלהה, דס"ל אין חוששין לזרע האב, ולפי"ז לא חטא דוד במה שלא עשה הבחנה, ולכן אמר עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבשו, כי עתה נתברר שאין בי שום עון ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com